

УДК 378.005.3

Сергєєва Лариса Миколаївна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри університетської і професійної освіти та права ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

E-mail: lase2508@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Постановка проблеми. Важко переоцінити важливість для України розвитку всебічних відносин з Європейським Союзом (далі – ЄС). Стаючи все більш впевнено провідним геополітичним гравцем, ЄС відіграє особливу роль як у зовнішній, так і внутрішній політиці нашої молоді незалежної держави. Вже з кінця 1990-х років українська влада офіційно визначила, що інтеграція до ЄС є стратегічною метою країни, що відповідає, в цілому, очікуванням значної частини українського суспільства, створює надійні підстави для досягнення демократичного за змістом консенсусу в середовищі політичних еліт України. Треба визнати, що допомога Україні з моменту її формування як незалежної держави з боку ЄС та його країн-учасниць є вкрай важливим, стабілізуючим фактором розвитку нашої держави. Без цієї підтримки, як у вигляді прямих інвестицій, кредитів, грантів, так і у формі сприяння допуску українських товарів на внутрішні ринки ЄС, український соціальний і політичний розвиток був би значно скромнішим.

Звичайно, зберігають певне значення й далі розвиваються програми дво- і тристоронньої співпраці між Україною і державами-членами ЄС. Добрі традиції такої співпраці в гуманітарній сфері на рівні міністерств і академій наук існує між Україною, Німеччиною, Австрією, меншою мірою – Францією, Великою Британією та деякими іншими членами ЄС. На жаль, ці програми доволі забюрократизовані, недосить гнучкі, обмежені за фінансовими ресурсами. Найгірша ж їх вада та, що доступ до участі в них для працівників українських університетів є ускладненим.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові праці з порівняльної педагогіки Н. Абашкіної, Т. Десятова, В. Кудіна, Н. Ничкало, Л. Пуховської, М. Туленкова, О. Щербак та ін. присвячені дослідженню питань підготовки сучасного виробничого персоналу в державах Європейського Союзу; професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції – проф. Т. Новацького, З. Вятровського, Є. Квятковського, Ф. Шльосека та ін.

Мета статті виявити сучасні тенденції розвитку професійної освіти в контексті європейської інтеграції, інституції, що забезпечують зв'язок професійної освіти і навчання з ринком праці та реальними потребами економіки.

Виклад основного матеріалу. Розширення ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 року, створило нову якість для взаємин між ним та Україною в галузі освіти і науки. Очевидно, що все більше значення відтепер матимуть програми транскордонної співпраці, до виконання яких історично найліпше підготовлені заклади науки та освіти з обох боків кордону розширеного ЄС. Незважаючи на всі перелічені позитиви співпраці між ЄС та Україною, актуальні потреби національної освіти і науки значно перевищують наявні вітчизняні і зарубіжні ресурси її розвитку. Слід визнати, що приєднання України до Болонського процесу з метою побудови конкурентоспроможної освітньої та наукової системи, відповідає пріоритетам розвитку української економіки і суспільства в цілому. Звичайно, необхідно бачити й ризики. Адже, в разі успіху, створення системи професійної освіти, що відповідає європейським стандартам, означатиме її відкритість не лише для новацій і допомоги від Заходу, але й відкритість принаймні частини західних вакансій нашим випускникам.

Суттєвою перешкодою переходу на загальноєвропейські стандарти професійної освіти залишається інерція місцевої і центральної освітянської бюрократії, яка здебільш зберігає застарілі методи та форми управління. Економіка України нині, як і в деяких інших пострадянських країнах, виразно моноцентрична: більшість фінансових, інвестиційних та інших ресурсів зосереджено у Києві. Один з показників: столиця сплачує майже чверть

надходжень до держбюджету. А це робить регіональне життя, в тому числі й науково-освітнє, провінційним, а то й деградує. Диспропорція потребує виправлення хоча б тому, що в регіонах проживає не лише абсолютна більшість населення, але й тому, що тут, як не дивно, зберігається, попри все, потужний інтелектуальний та ресурсний потенціал, котрий заслуговує на краще застосування його можливостей.

Чимала частина нині депресивних регіонів перебуває у прикордонній смузі розширеного ЄС, тому можна покладати якісь надії на підтримку країн-сусідів. Але, звичайно ж, подолання регіональних диспропорцій у можливостях розвитку професійної освіти є невідкладним завданням влади і суспільства. Водночас допомога з боку ЄС та врахування цього фактора у плануванні й реалізації програм науково-технічної допомоги та освітньо-культурної співпраці може (і має) враховуватися представниками країн ЄС, у тому числі й відповідними структурами Єврокомісії.

Після ухвалення Єврокомісією програми «Ширша Європа», про яку представництво Єврокомісії в Україні повідомляло із захватом як «гарну новину для України», український політикум і суспільство відреагували на неї з вельми помірним ентузіазмом. Ідеологія Нового сусідства, розроблена ЄС, ґрунтується, на тому, що такий документ приймається на 10 років, і на цей період про перспективи членства будь-якої з держав-сусідок, отже й України, не йдеться. [6; 9] Щоправда, документ містить і обмовку: прийняття такої програми не закриває для окремих держав можливості набуття членства в ЄС, але це питання виноситься за рамки цього формату співпраці. Європейська ідея, втілена у національній меті (вступ до ЄС), все більше опановує українське суспільство. Вона прискорює, насамперед, розвиток громадянського суспільства. В окремих регіонах країни, передусім – у західних, громадська підтримка ідеї вступу України до ЄС сягає рівня, якому можуть позаздрити навіть наші сусіди, що вже стали членами євроспільноти.

Отже, послідовне збільшення підтримки євроінтеграційному компоненту української освіти і науки відповідає як стратегічним цілям української

держави та суспільства щодо повної інтеграції до ЄС, так і ідеалам ЄС, його прагненню створити єдиний економічний, політичний та ціннісний простір у новій Європі. Окрему увагу доречно звернути на регіональний аспект виконання програм наукової та освітянської співпраці, ширше залучати до них не лише державні установи освіти і науки, але й недержавні, зокрема, – регіональні аналітичні центри, сформовані в останнє десятиріччя. Важливим засобом науково-освітнього співробітництва мають бути програми транскордонної співпраці, в яких належить враховувати не тільки аспекти екологічної, технологічної, міграційної, кримінальної безпеки, але й перспективи створення широких можливостей для ціннісної, культурної інтеграції населення прикордоння з обох боків кордону ЄС.

Українська система освіти, включаючи профтехосвіту, орієнтована на інтеграцію в європейський освітній простір і, отже, необхідністю розробляти відповідні стратегії з урахуванням особливостей власної системи освіти, і формувати реалістичні шляхи її зближення з європейською. [10] У цих країнах існує первинна професійна освіта, яка спрямована на освоєння базових кваліфікацій, що дозволяє молоді вийти на ринок праці. Наступна підсистема професійної освіти і навчання (далі – ПОН) охоплює неперервну професійну освіту, куди входять усі сегменти, чи сектори післяобов'язкової освіти, включаючи підвищення кваліфікації працівників (додаткову освіту в нашому розумінні), освіту і навчання дорослого населення, навчання безробітних громадян, незважаючи на їхню приналежність різним міністерствам. Їх поєднує загальна інтегрована система кваліфікацій, що на даний час усе більше орієнтована на компетенції, а не на освоєння конкретних програм навчання.

Саме це дозволяє забезпечити гнучкість освітніх траєкторій і можливість горизонтальної мобільності, а саме, зміни траєкторії при забезпеченні заліку всіх раніше одержаних компетенцій, необхідних для нової спеціальності, незалежно від того, де і як вони були отримані. Саме тому в західній практиці існує термін «професійна освіта і навчання», а не професійно-технічна освіта, як в Україні. Такий підхід дозволив країнам ЄС впритул підійти до питання

порівнянності, прозорості і взаємного визнання кваліфікацій. В умовах зростаючої трудової мобільності, прискорення темпів розвитку всіх секторів економіки і ринку праці, що призводить до швидкого старіння одних професій і спеціальностей і виникненню нових, взаємне визнання кваліфікацій, засноване на їх прозорості, дозволить більш ефективно вирішувати як суто економічні питання, так і соціальні. Воно буде сприяти подоланню соціального відчуження, розширюючи можливості одержання роботи за рамками внутрішнього ринку у випадку виникнення там обмежень з погляду наявності робочих місць з будь-якої спеціальності чи професії. [2]

Пріоритетними напрямками розвитку професійної освіти в Україні є: інтелектуалізація професійної освіти, упровадження в навчально-виробничий процес науково-технічних досягнень і новітніх технологій; особистісно орієнтований підхід у професійному навчанні і вихованні; розвиток ринку освітніх послуг з професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації громадян відповідно до вимог ринку праці; розвиток соціального партнерства; модернізація інформаційного та матеріально-технічного забезпечення професійної освіти; міжнародне співробітництво. [3; 11] Із цією метою Міністерством підготовлено і подано на розгляд Кабінету Міністрів України пакет нормативно-правових документів, які повинні стимулювати системні зміни в змісті професійної освіти, управлінні нею, підходах до створення інноваційного середовища, пошуку форм співпраці профтехосвіти з усіма зацікавленими сторонами, що забезпечить модернізацію професійно-технічної освіти України. Проте, в умовах обмежених фінансових ресурсів і часових рамок, зміни повинні бути виваженими, з максимально ефективним залученням та використанням наявних ресурсів і бути спрямованими на чітко визначені результати. Таким чином можна уникнути у професійній освіті непорозумінь і невдалих експериментів.

Відповідно до «Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні», її модернізація спрямовується на створення необхідних умов для інноваційного розвитку професійного навчання різних категорій населення,

зокрема у професійних навчальних закладах різних типів, форм власності та підпорядкування, на виробництві тощо; забезпечення якісної професійної підготовки кваліфікованих робітників для галузей економіки, малого і середнього підприємництва з урахуванням потреб ринку праці.

У загальному плані основними напрямками розв'язання проблем розвитку профтехосвіти на сучасному етапі можуть бути: реструктуризація вузько профільного переліку спеціальностей, запровадження нових ширших профілів підготовки кваліфікованих робітників; орієнтація змісту освіти на формування загальних компетентностей; зміна процесу та методологій навчання, підготовка тих, хто навчається, до можливих організаційних і технологічних змін у процесі праці; зміна підпорядкування системи профтехосвіти, передача ПТНЗ з центрального на місцевий рівень; залучення частини закладів ПТО до єдиної системи профільної старшої школи; налагодження соціального партнерства між ПТНЗ і працедавцями, ПТНЗ і ВНЗ, зокрема на місцевому рівні. [1]

У нормативному плані стратегія розвитку профтехосвіти представлена у Постанові Верховної Ради України № 699-IV. «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» від 03.04.2003 р. та у Постанові Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 495 «Про затвердження Державної цільової програм розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки».

До основних положень стратегії розвитку профтехосвіти, відповідно до Постанови Верховної Ради України, віднесено: створення механізму цілісної національної системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки робітників з використанням матеріально-технічної бази ПТНЗ; аналіз проблеми кадрового забезпечення галузі та розроблення науково-обґрунтованого прогнозу розвитку ринку праці з уточненнями перспективних планів підготовки кваліфікованих робітничих кадрів; створення у кожному регіоні центрів сервісного обслуговування та оснащення комп'ютерами й технічними засобами усіх ПТНЗ з метою забезпечення комп'ютеризації навчально-виробничого процесу та розроблення програмних засобів навчання.

Глобальні проблеми мають комплексний характер. Вони взаємопов'язані між собою і взаємообумовлюють одна іншу. Такий тип зв'язків між ними свідчить про те, що практично не можна розраховувати на успіх у вирішенні якоїсь однієї з них при недооцінці або ігноруванні інших. До світових тенденцій та викликів, які стоять перед системою освіти сьогодні, можна віднести: депрофесіоналізацію; розповсюдження короткотермінових форм підготовки (на робочому місці); десинхронізацію часу вступу до життя та завершення школи; масову світову освіту – головне завдання школи навчити вчитися, проектувати; бажання батьків брати участь в освітньому процесі; втрата школою монополії – збільшення кількості екстернатів, родинної освіти – змінюється сама функція школи: організація та моніторинг процесу отримання знань; глобалізацію та соціальну роздробленість, неукорінність у малих групах – гостра потреба у самоідентифікації, збереження індивідуальності; швидкозмінний, насичений інформацією світ – швидке старіння знань – потрібне не знання, а способи їх отримання тощо.

Ці вимоги були сформульовані двадцятьма провідними компаніями світу, які займаються прогнозуванням розвитку економіки та розробленням відповідних засобів і технологій для ефективної реалізації різних процесів у майбутньому: економічних, соціальних, освітніх, – і отримали назву навичок XXI ст. [4]. Актуалізація однієї з ряду названих проблем безперечно чи опосередковано відбивається на всій системі глобальних проблем сучасності. Для людства, перспективи його розвитку – це завжди негативний наслідок.

У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого – посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку. На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни – глобальні лідери з домінуванням США. На основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку, накопиченого у безпрецедентних

масштабах капіталу ключовими детермінантами їх успіху стають інтелектуалізація, соціалізація, екологізація, деіндустріалізація економіки, пріоритетність знань та інформації, розвиток «людського капіталу».

На іншому полюсі світової економіки – більшість країн, для котрих економічна глобалізація проявляється як якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати, але обов'язково треба враховувати. Особливо важливо враховувати масштаби і динаміку процесу становлення системи глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу, який не є еквівалентним.

Глобалізація – це об'єктивний процес планетарного масштабу, який має як прогресивні наслідки, так і негативні. До позитивних ми можемо віднести поширення нових інформаційних технологій та пов'язаних з ними переваг (скорочення часу і витрат на трансакції, поліпшення умов праці та життя); перехід на ресурсозаощаджуючі технології; посилення уваги до важливих проблем людства та інші.

Кожна з названих глобальних проблем породжена специфічними причинами, які зумовлені, з одного боку, особливостями розвитку продуктивних сил, географічним положенням країн, рівня прогресу техніки, природно-кліматичними умовами, тобто матеріальним змістом суспільного способу виробництва, а з іншого боку, – специфічною суспільною формою, особливостями розвитку відносин власності. [5]

Ключовими факторами, які впливають на глобальний освітній простір, на сьогоднішній день є: виникнення глобальної системи знань, в якій комунікація стає прозорою, а результати досліджень та інша інформація легко поширюються по всьому світу, використання англійської мови як головної світової мови наукового спілкування, експансія інформаційних технологій. У доповіді професора І. Юхера (Словаччина) «Вища освіта в умовах глобального суспільства» (2004) визначено, що інтернаціоналізація є однією із форм, в яких вища освіта відповідає на можливості і проблеми глобалізації. Інтернаціоналізація охоплює багато питань, серед яких навчальні програми,

процес викладання та навчання, дослідження, інституційні угоди, мобільність викладачів та студентів, різноманітні форми співробітництва та багато інших. [12] Відповіддю на процеси інтернаціоналізації є, зокрема, Болонський процес.

Цивілізаційні трансформації викликали до життя нові освітні структури, зокрема, так званий «університет світового класу». Згідно з їх концепцією переконливі результати діяльності кращих освітніх інститутів, які полягають у високій якості знань випускників, здатності проводити найсучасніші дослідження та брати участь у трансфері технологій і, за визначенням Дж. Салмі (Salmi, J.), по суті можуть бути обумовлені такими групами факторів: високою концентрацією талантів серед викладачів та студентів; значними фінансовими можливостями, які дозволяють створити ефективне освітнє середовище, проводити найсучасніші наукові дослідження та впроваджувати оптимальну управлінську модель, що включає в себе бачення стратегічної мети, інноваційні підходи та гнучкість, які дають можливість приймати рішення та оперативно здійснювати управлінську діяльність без бюрократичних затримок. [13]

Висновки. Незважаючи на явний дисбаланс прагнень Брюсселя і Києва, двосторонні відносини України з ЄС справді є важливими для поступу демократії, реалізації ідеалів верховенства права, зміцнення безпеки і політичної стабільності в усьому східноєвропейському регіоні.

Вивчаючи іноземні освітні системи, доцільно використати цінний досвід підготовки виробничого персоналу, сучасних підходів до управління навчальними закладами, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів, визначаючи шляхи адаптації його до українських умов. Найважливішим принципом міжнародного співробітництва у сфері професійної освіти є принцип добровільності й децентралізації, який припускає, що відповідальність за результати інтеграції лежить на всіх зацікавлених сторонах, а не тільки на державних органах управління освітою.

Окрім збільшення повноважень і сфер відповідальності для кожного навчального закладу, його керівника і педагогічного колективу, у розвитку

систем професійної освіти в країнах ЄС спостерігаються такі *тенденції*: зменшується кількість спеціальностей у первинній професійній освіті, оскільки професії стають інтегрованими; інтенсифікується співпраця між ПНЗ та роботодавцями і соціальними партнерами; кількість засновників та органів управління дещо зростає: окрім державних навчальних закладів, якими керують регіональні відділи освіти, існують також приватні ПНЗ, управління якими здійснюють приватні або релігійні організації; збільшується міжнародна співпраця професійних навчальних закладів.

Література:

1. Біла книга національної освіти України /НАПН України; [Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.; за заг. ред. В. Г. Кременя]. – К. : Інформ. Системи, 2010. – 342 с.
2. Європейське співробітництво в області професійної освіти і навчання. Копенгагенський процес. М.: Центр вивчення проблем професійної освіти, 2004. – С. 51–59.
3. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Освіта України. – Від 20 липня 2004 р. – № 56–57, – С. 3–5.
4. Морзе Н. В. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес закладів ПТО: Методичний посібник. / Н. В. Морзе. – К.: Арт Економі, 2011. – 168 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний документ]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/rp/pres-reliz/pres_1_05/pres_06_05.htm
6. Повідомлення Європейської комісії для Ради та Європейського парламенту «Ширша Європа – Сусідні країни: нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами», м. Брюссель. 1.03.2003 // Європейський Союз та Україна: стратегія відносин в контексті розширення: Матеріали Міжнародної Конференції, Київ, 23 вересня 2003 року. – Київ, 2003. – С. 85–109.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 495 «Про затвердження Державної цільової програм розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки». – Режим доступу:
<http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2008-09-11-11-00-16>
8. Постанова Верховної Ради України № 699-IV. «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» від 03.04.2003 р. [Електронний ресурс]: за даними бази даних Загальне законодавство 2003 р. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/ laws/show/495-2011-p](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-p)
9. Розширення ЄС: Ширша Європа – нові рамки відносин Україна – ЄС. [Електронний документ] Представництво Європейської комісії в Україні, Молдові та Беларусі. – Режим доступу:
<http://delukr.cec.eu.int/site.php/page24478.html>. 26.04.04.
10. Сучасні тенденції розвитку профтехосвіти: пріоритети та завдання. Рішення Колегії МОН України від 28 серпня 2008 р. Протокол № 9/1-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 21.09.2008:
<http://rastu.com.ua/content/view/3564/223/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
11. Теорія і практика професійно-технічної освіти в контексті інтеграції України в європейський освітній простір: тези звітної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2008 р.) / за заг. ред. В. О. Радкевич. – К.: Всеукр. інформ.-аналіт. центр ПТО. – Ч.1, 2008. – 140 с.
12. Юхер І. Вища освіта в умовах глобального суспільства : доповідь на засіданні комісії ЮНЕСКО [Електронний ресурс] / І. Юхер // Тижневик Освіта. 2011. – № 47–48 (24 листопада – 1 грудня) Режим доступу: tyzhnevyyk-osvita.net/component/
13. Salmi, J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. The World Bank, 2009. – 116 p.

Л. Н. Сергеева

Современные тенденции профессионального образования в контексте европейской интеграции

В статье речь идёт о евроинтеграционных процессах компонента украинского образования и науки, что соответствует стратегическим целям

украинского государства и общества, его стремлению создать единое экономическое, политическое и ценностный пространство в новой Европе.

Анализируются препятствия перехода украинского профессионального образования на общеевропейские стандарты, приоритетные направлениями развития профессионального образования в Украине и ключевые факторы, влияющие на глобальное образовательное пространство, среди них – интернационализация, охватывающий учебные программы, процесс преподавания и обучения, исследования, институциональные соглашения, мобильность преподавателей и учащихся, разнообразные формы сотрудничества.

Ключевые слова: профессиональное образование и обучение, стратегия развития, евроинтеграционные процессы.

Larysa M. Sergeyeva

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, State Higher Educational Institution “University of Educational Management” of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Modern trends in the development of vocational education in the context of European Integration

The article describes processes of European integration of Ukrainian education and academic sectors, which correspond to the strategic goals of the Ukrainian state and society related to full integration into the European Union and creation of a unified political and value space in the new Europe through a democratic consensus of Ukraine’s political elites.

The author stresses that the «European idea», expressed in Ukraine’s national goal of entering the European Union, continues to increasingly occupy thoughts of the Ukrainian society. It speeds up, primarily, the development of the civil society. In certain Ukrainian regions, for instance in Western Ukraine, the level of support to EU integration is even higher than in our neighboring countries that have already become members of this community of nations.

The author analyzes existing legislation and regulations as well as barriers to transferring Ukraine’s vocational education to European standards. The article identifies priority areas for the development of vocational education in Ukraine and key factors influencing the global education environment, among which are internationalization of training programs, teaching, learning and research; institutional agreements; mobility of teachers and students; various forms of cooperation etc.

Key words: vocational education and training, development strategy, European integration processes.